

РОЗДІЛ 9.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

ПРИВІД ТА ГРОШОВЕ СТЯГНЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯВКИ
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯDRIVE AND MONETARY PENALTIES AS A MEANS OF ENSURING THE APPEARANCE
OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Білоус О.Д.,

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Статтю присвячено розгляду особливостей застосування приводу та накладення грошового стягнення як заходів забезпечення кримінального провадження. Запропоновано шляхи вирішення комплексу теоретичних і практичних проблем, які виникають унаслідок порушення або невиконання учасниками процесу своїх обов'язків, покладених на них кримінальним процесуальним законом.

Ключові слова: кримінальне провадження, виклик, привід, грошове стягнення, учасники кримінального провадження, ухвала, клопотання, процесуальні гарантії.

Статья посвящена рассмотрению особенностей применения привода и наложения денежного взыскания в качестве мер обеспечения уголовного судопроизводства. Предложены пути решения комплекса теоретических и практических проблем, возникающих в результате нарушения или невыполнения участниками процесса своих обязанностей, возложенных на них уголовным процессуальным законом.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, вызов, привод, денежное взыскание, участники уголовного судопроизводства, постановление, ходатайство, процессуальные гарантии.

The article deals with the features and application over the imposing monetary penalties, as the measures of the criminal proceedings. The ways of solving theoretical and practical problems arising from violations or non actors of their duties assigned to them by the criminal procedural law.

Key words: criminal proceedings, challenge, excuse monetary penalty, participants in the criminal proceeding, order or request, procedural guarantees.

Постановка проблеми. Інститут заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі безпосередньо зачіпає конституційні права й свободи громадянина, а водночас найбільше гарантує дотримання інтересів суб'єктів кримінального провадження. Законодавча регламентація застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному судочинстві істотно змінилась. Ці зміни торкнулись також приводу й грошового стягнення, можливість застосування яких прямо пов'язується з недотриманням обов'язку явки за викликом суб'єктів кримінального переслідування.

Законодавець розглядає привід і грошове стягнення як важливий процесуальний інструмент забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. У межах досудового розслідування загроза застосування вказаних заходів або їх фактичне застосування сприяють своєчасному й належному виконанню учасниками кримінального провадження покладених на них законом процесуальних обов'язків, підвищують ефективність стадії досудового розслідування.

Незважаючи на це, останнім часом у слідчій практиці зросла кількість випадків ухилення учасників кримінального процесу від виконання передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) обов'язків, зокрема неприбуття на виклик слідчого, прокурора. Як наслідок, збільшилась кількість випадків застосування приводу. Станом на 1 вересня 2014 р. в провадженні місцевих загальних судів перебувало 3,9 тис. клопотань про здійснення приводу під час досудового розслідування, стільки ж було розглянуто, з них 3,3 тис. (або 85,3%) задоволено, у 570 (або 14,7%) клопотаннях відмовлено в задоволенні; відповідно до ст. 144 КПК України в провадженні місцевих загальних судів перебувало 225

клопотань про накладення грошового стягнення, 218 було розглянуто, з них 160 (або 73,4%) задоволено, у 58 (або 26,6%) відмовлено, 11 клопотань було скасовано в порядку ч. 3 ст. 147 КПК України [1].

Аналіз останніх досліджень. Вивченню інституту заходів забезпечення кримінального провадження присвячено низку праць провідних науковців у теорії кримінального процесу, зокрема Ю.П. Алєніна, Ю.М. Грошевого, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Малиренка, В.В. Назарова, В.Т. Нора, М.А. Погорельського, В.В. Рожнової, В.І. Фаринника, Ю.М. Черноус, О.Г. Шило.

Формулювання мети й завдань статті. Водночас значна кількість проблемних аспектів процесуального й організаційного характеру застосування приводу та грошового стягнення як заходів забезпечення кримінального провадження залишається поза прискіпливою увагою правників і спонукає до пошуку вирішення проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. У главі 11 КПК України розкрито порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні, підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом, конкретизовано зміст повістки про виклик, встановлено конкретний перелік поважних причин неприбуття особи на виклик, вказано наслідки неприбуття на виклик.

Згідно зі ст. 133 КПК України слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії [2].

Виклик учасника кримінального провадження для участі в слідчій (розшуковій) дії являє собою систему процесуальних дій, спрямованих на його інформування про необхідність явки до слідчого, прокурора з вказівкою про-

цесуального статусу, у якому перебуває викликана особа, часу, дати й місця її прибуття, слідчої (розшукової) дії, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття.

Виклик особи здійснюється шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою. Цей перелік способів виклику не є вичерпним, а тому особи можуть бути повідомлені також в інший спосіб.

Зауважимо, що норми КПК України, які регламентують порядок розгляду клопотання про здійснення приводу, перебувають у системному зв'язку з нормами КПК України, якими передбачається застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором. Здійсненню приводу підозрюваного, обвинуваченого або свідка має передувати їх виклик у встановленому КПК України порядку, зокрема з урахуванням вимоги про те, що особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прийти за викликом.

Привід є примусово-забезпечувальним заходом, що застосовується через відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, які здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, або органів державного бюро розслідувань до обвинуваченого, підозрюваного та свідка, які раніше викликалися слідчим, прокурором чи судом, проте не з'явилися без поважних на те причин у зазначене місце й час [3, с. 176].

Відповідно до ч. 1 ст. 140 КПК України привід полягає в примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час. Привід може бути застосовано лише до підозрюваного, обвинуваченого або свідка. При цьому привід свідка не може бути застосовано до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до 6 років чи дітей-інвалідів, а також осіб, які не можуть бути допитані як свідки [2].

З клопотанням про здійснення приводу може звернутися слідчий, прокурор; воно має бути розглянуте в день надходження до суду. Також у разі необхідності слідчий суддя може заслухати доводи особи, яка подала клопотання. Таке клопотання може бути розглянуте як за участю, так і без участі особи, яка його подала.

Обґрунтованою є відмова в задоволенні клопотання про здійснення приводу, якщо в клопотанні не зазначено процесуальний статус особи, про здійснення приводу якої заявлено клопотання, а також відмова в задоволенні клопотань, поданих органом, якому здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення не підслідне.

До заходів, що обмежують майнові права громадян, варто віднести накладення грошового стягнення. Вказаний захід під час його застосування обмежує конституційні права громадян на вільне розпорядження своїм майном, витрачаючи на власний розсуд зароблені кошти.

Так, у ст. ст. 131–132 КПК України передбачаються види заходів забезпечення кримінального провадження, які можуть бути застосовані до учасників кримінального провадження. Вказані норми не містять вичерпного переліку таких осіб. Тому доводиться звертатись до інших суміжних і додаткових процесуальних норм, особливо з огляду на те, що такі посилення містяться безпосередньо в КПК України [2].

При цьому доречно зауважити, що формалізація кримінально-процесуальних норм не означає, що відсутність будь-якого припису свідчить лише про заборону на здійснення не зазначених у КПК України дій. Кримінальний процес, на відміну від кримінального права, допускає аналогію та визнає джерелом кримінально-процесуального законодавства норми не тільки КПК України.

Наведені пояснення дають підстави для такого логічного висновку: оскільки до потерпілого (з огляду на те, що він є нормативно визначеною стороною обвинувачення в кримінальному процесі) допускається застосування грошового стягнення, воно так само може бути застосоване до його представника як акцесорної (тобто залежної) фігури кримінального процесу, якою може бути будь-яка особа, у тому числі представник адвокатської професії.

Зазначений висновок підкріплюється ст. 139 КПК України, згідно з якою грошове стягнення може бути застосоване до підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача у випадках, коли вони не з'явилися без поважних причин або не повідомили про причини свого неприбуття. Аналіз змісту ч. 3 ст. 146 КПК України спонукає до думки, що слідчий суддя має постановити ухвалу про накладення грошового стягнення, якщо є фактичні підстави вважати, що учасник кримінального провадження, щодо якого слідчим, прокурором подано клопотання, не виконав покладений на нього процесуальний обов'язок, і його невиконання не викликане поважними причинами [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 144 КПК України під час досудового розслідування грошове стягнення накладається на особу слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою. У цьому клопотанні зазначаються такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) процесуальний статус особи, про накладення грошового стягнення на яку заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; 3) обов'язок, який покладено на особу цим кодексом чи ухвалою слідчого судді; 4) обставини, за яких особа не виконала обов'язок; 5) відомості, що підтверджують невиконання особою обов'язку; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора; 7) дата й місце складення клопотання (ст. 145 КПК України) [2].

До цього клопотання мають бути додані копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи. Ідеться про матеріали, які підтверджують факт невиконання конкретним учасником кримінального провадження того чи іншого процесуального обов'язку. Так, наприклад, у разі подання клопотання про накладення грошового стягнення на свідка, який не прибув на виклик без поважних причин або не повідомив про причини неприбуття, до цього клопотання повинні бути додані копії матеріалів кримінального провадження, які підтверджують факт здійснення виклику свідка в установленому порядку та отримання ним повістки про виклик чи ознайомлення з її змістом іншим шляхом.

Обов'язковою передумовою накладення грошового стягнення є невиконання процесуальних обов'язків, а отже, їх існування. В узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яке підготовлене суддями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, вказано, що правильною є практика слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотань про накладення грошового стягнення, якщо в особи процесуальний обов'язок не виник.

Так, до Красноармійського міськрайонного суду Донецької області звернувся слідчий із клопотанням про накладення грошового стягнення на представника потерпілого Р. та самого потерпілого П., мотивуючи його тим, що їм під підпис було вручено повідомлення про необхідність з'явитись до слідчого для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, за яким закінчено розслідування. У час, зазначений у повідомленні слідчого, потерпілий не з'явився. У передбачений законом триденний строк слідчий суддя за участю слідчого та особи, на яку може бути накладено стягнення, розглянув клопотання й відмовив у його задоволенні, мотивуючи тим, що відсутні правові підстави для задоволення клопотання, оскільки

відповідно до ст. 111 КПК України повідомлення є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий повідомляє певного учасника кримінального провадження з приводу проведення процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Повідомлення здійснюється в тому разі, коли участь особи в таких діях не є обов'язковою. Крім того, слідчий суддя посилається на положення ст. 290 КПК України, у якій зазначено про обов'язок повідомлення прокурором або слідчим за його дорученням потерпілого про відкриття сторонам матеріалів кримінального провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними [1].

Варто також наголосити, що ухвала слідчого судді про накладення грошового стягнення не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, проте скасування такої ухвали мож-

ливе за результатами розгляду відповідного клопотання, поданого особою, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею. Це клопотання подається слідчому судді, суду, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення, і може бути предметом розгляду як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи на позитивний досвід реалізації норм КПК України, окремі правові й організаційні питання застосування приводу та грошового стягнення в кримінальному провадженні є не до кінця вирішеними та потребують розроблення законодавчих норм з урахуванням як наукових напрацювань, так і практичних потреб сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. № 4. – К., 2014. – 73 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
3. Плещук Л.І. Проблемні питання застосування та здійснення примусового приводу в кримінальному процесі / Л.І. Плещук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 22. – С. 175–184.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.